

ŠURMINOVE VARIJACIJE NA JAGIČEVE TEME

Kada je u Pragu trideset i tri godine poslije prvog enciklopedijskog prikaza (*Književnost Jugoslavena u užem smislu t.j. Hrvato–Srba*) u Riegrovom monumentalnom opusu (Slovník naučný IV, 318–380; siglum RSN) iz pera Vatroslava Jagića (vidi M. Kvapil, *Vatroslav Jagić kao književni historičar*. Jagićev zbornik. Uredili: I. Frangeš, A. Flaker, R. Picchio, N. Minissi, Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1986, s.147–157) – štampan novi pregled i ovoga puta u novoj češkoj enciklopediji (Ottův slovník naučný XIII, 1898; siglum OSN), onda je autor jedne od natuknica (*Pravá literatura chorvatská a srbská*, s.436–503) bio Djuro Šurmin. On se tako našao u najkompetentnijem znanstvenom društvu stručnjaka, koji su koncipirali kompleks natuknica pod zajedničkim naslovom *Jihoslované* (K. Jireček, M. Murko, Kunšič, Kadlec, J. Máchal, I. Kršnjavi, K. Hoffmeister, Fr. Pastrnek). Medjutim, njegov pregled – posebice hrvatske književnosti – se samo kvantitativno razlikuje od spomenutog Jagićevog elaborata. Jer, kvalitativno, Šurmin je – prema navedenoj bibliografiji – Jagićeve tekstove ne samo bogato rabio, već i vrlo često zlorabio. Svjedoče o tome odlomci, koje po logičnom redosljedu navodimo.

Tako njegovom tekstu: „Vzal si pak Palmotić dílo Vidovo za základ, čerpaje z něho hlavně materiální část, t.j. historická data, by jich nemusil shledávati v ledajakých knihách. Po úvodu, v němž vyzývá Ducha sv., začíná Palmotić své skládání tím, jak Spasitel vrací se z Foinikie do Jerusalema, předpovídaje apoštolům svá muka. Pak se ubírá Ježiš k Zachariáši na hod. Sdělují mu, že zemřel Lazar, a prosí ho, by mu opět vrátil život. Satan namáhá se zachovati starou svoji moc (I.zpěv). Magdaleně domlouvá Ježiš, aby se kála hříchů svých, vzkřísí pak Lazara a vstupuje slavnostně do Jerusalema (II.zpěv). Ve chrámě nalézá kupce a prodavače, vyžene je a předpovídá zboření chrámu (III.zpěv). Zuzaně odpouští hřichy, pak vystoupiv na horu Tábor prosí Otce, aby křesťanské víře zachoval svoji ochranu. Zatím co se modlí k Bohu, otevře se nebe a jest slyšeti hlas Hospodinův (IV.zpěv). Předáci ...“ (OSN, 446) – odgovara Jagićev: „Vzal si pak Palm. dílo Vidovo za základ, čerpaje odtud materiální část, t.j. historická data, aby jich nemusel z daleka z lecjakých kněh shledávati. Po úvodě, v němž vyzývá ducha svatého, začíná Palm. své sklá-

dání tím, jak se spasitel vrací z Fenicie do Jerusalema, předpovídaje apoštolům svá muka. Pak se ubírá Ježíš k Zachariáši na hod. Slyše o Lazarovi jde, aby jej vzkřísil. Mezitím svolává Satanáš radu v pekle, jakby se měla moc pekelná ochrániti (I). Magdalenu pobádá spasitel k pokání, vzkřísuje Lazara i vchází slavnostně do Jerusalema (II). Tu vyhání prodavače i kupce z chrámu, předpovídá, že se chrám zboří (III); Zuzaně odpuští hřích, jde na Tábor i modlí se k otci, jenž odhaluje moc budoucí křesťanské víry. Nebesa se otvírají a slyšán jest hlas boží (IV)“ (RSN, IV, 341).

Usporedimo li i ostale Šurminove kratke karakteristike daljih spjevova vidimo da su i one „bukvalne“ varijacije Jagićevog teksta: „Židovské hlavy shromáždíjí se k poradě, kde Jidáš slibuje zraditi spasitele (V). Na velikonoce síla národu hrne se do Jerus., jednotlivá plemena se vypočítávají (VI); poslední večeře Páně (VII). Ježíš trvá na modlitbách a vojáci s Jidášem přicházejí a zatýkají jej, načež jej vedou k soudu (VIII). Matka Jež. slyší, co se děje se synem, a s Josefem jde prosit zaň. Vypravování Josefa o zaslíbení Marie jde až do XII. zpěvu. Pak líčí Jan apoštol k rozkazu Pilátovu tajemství spasitelova učení (do konce XVI). V XVII. a XVIII. opisují se muka spas.; v XIX. vypravuje se, jak vystoupil Hospodin na nejvyšší stupeň rajského dvoru, dívaje se odtud, co činí židé s jeho synem. Přítomní andělé bouří se a chtějí spasitele pomstíti, takže Hospodin jedva je na uzdě udrží (srov. větry u Virgilia), Marie stojí pod křížem a Ježíš umírá (XX), vstoupení do předpekli (XXI), vstání z hrobu spasitelovo a zjevení se apoštolům (XXII), vstoupení do nebe (XXIII), přijetí ducha svatého a rozejítí se apoštolův po světě (XXIV). Vidno, že bez všeliké umělosti vypravuje se prostě po pořádku všechno, vyjma epizodu v XIX. zpěvu, která však nevyniká náležitou vznešeností, jak by toho idea sama vymáhala... Nejlepší části téhož díla je stilistika, t.j. pravidelnost jazyka a veršův, jen že přece nedosahuje ani uhlazenosti ani vlnatosti Gunduličovy“ (RSN, IV, 341).

A kod Šurmina nalazimo:“Předáci židovští přemluví Jidáše, by jim vydal Ježíše (V. zpěv). Neobyčejná událost ukřižování přiláká do Jerusalema množství lidu, jež básník dle plemen popisuje (VI. zpěv). Večeře Páně (VII. zpěv). Ježíš modlí se na hoře Olivetské a tu ho vojínové přicházejí zajmout (VIII. zp.). Matka Ježíšova slyší, co se děje se synem, a jde s Josefem prosit zaň. Vypravování Josefa o zaslíbení Marie (jde až do XII. zp.). Jan apoštol na rozkaz Pilátův líčí tajemství Spasitelova učení (do konce XVI. zp.). Vypravování, jak Hospodin vystoupil na nejvyšší stupeň rajského dvoru, dívaje se odtud, co činí Židé s jeho synem. Přítomní andělé se bouří a chtějí Spasitele pomstíti, tak že Hospodin jedva je drží

na uzdě (srv. větry u Vergilia – XIX.zpěv). Marie stojí pod křížem a Ježíš umírá (XX.zp.). Ježíš přichází do předpekli (XXI.zpěv), vstane z mrtvých (XXII.zp.), vstupuje na nebesa (XXIII.zp.) a sesílá Ducha sv. apoštolům, kteří pak rozejdou se hlásat ve světě evangelium (XXIV.zp.)“. Na ovom mjestu dolazi do maloga iznenadjenja, jer Šurmin unatoč istovjetnosti terminologije daje obrnutu ocjenu od Jagićeve: „Najlepši stránkou eposu jest stilisace, totiž správnost mluvy a veršů, kterouž Palmotić úplně dostihl Gunduliće“ (OSN, 446).

Ako dosad navedeni primjeri možda nisu bili dovoljno uvjerljivi slijedeća poredba je više nego eklatantna. Za Jagićevu komparaciju: „Petar Bogašinić mohl by se zváti chorvatským Hans Sachsem, kdyby byl míval dar básnický; bylť on původně holič a potom „kancelár“ (notář) na ostrově Lagosti“ (RSN, IV, 343) – Šurmin navodi „svoju“: „Petar Bogašinić mohl by se zváti chorvatským Hans Sachsem, kdyby byl měl dar básnický; bylť on původně holičem a potom „kancelarem“ (notářem) na ostrově Lagostě“ (OSN, 449).

Šurmin često koristi i varijacije Jagićevog teksta. Pa tako za Jagićeve podatke: „Na samém počátku nalézáme Ignáce Gjorgjiće; nar. v Dubr. 1675 od otce Bernarda i matky Fr. Zlatarićové. Dali mu na křtu jméno Mikuláš. Jeho přirozená živost, bystrý duch a podivuhodná paměť jasně na odív vyšly již v prvních letech školních. Učil se u jesuitův gram. i rhetor.; ve filologii byl mu učitelem Luka Kordić, rodem Hercegovec z Mostaru“ (RSN, IV, 343) – nalazimo ove Šurminove: „... Ignac Gjorgjić. Narodil se r. 1675 v Dubrovnice z rodičů Bernarda a Terezie, rozené Zlatarićové, jichž jediným byl synem; dostalo se mu při křtu jmen Nikola Maria. Hned na počátku svých studií vyznamenával se přirozenou živostí a bystrým rozumem. Grammatice a rětorice učil se u jesuitů a jeho učitelem filosofie byl Luka Kordić z Mostaru“ (OSN, 449).

Medjutim, potrebno je ovom prilikom naglasiti i to da je Dj. Šurmin na mnogim mjestima izričito navodio V. Jagića kao autora na žalost bez preciznih bibliografskih odrednica. Naime, Šurmin je te iste (1898.) godine – kada je štampan njegov pregled *Prave književnosti hrvatske i srpske* u Ottovom rječniku naučnom (Prag 1898) – objelodanio i svoju *Povjest književnosti hrvatske i srpske* u Zagrebu. Iz nje – zanimljivosti i ilustracije radi – navodimo samo jedan (ali simptomatičan) primjer: „Jagić o tom djelu (*Saltijeru slovinskom* – M.K.) veli: Glavna je njegova težnja bila, da dostigne polet i zanos misli svetoga pjesnika ne hoteci prevoditi riječi, već u lijepim i glatkim stihovima podati lijepe i uzvišene misli“ (101). Taj isječak natuknice (*Pravá literatura chorvátsko-srbská počíná v XV.stol.*), koju piše Jagić za Slovník naučný Fr. Riegera

(1886) glasi: „Hlavní jeho snaha byla, aby dostihl vzletu myšlének svatého pěvce a ne aby pouhá slova překládal, proto na zvláštní způsob volil brzo ty brzo jiné verše, jenže vždy lepší a dokonalejší“ (RSN, IV, 344). Šurmin pak – u svojoj natuknici u Ottovom rječniku naučnom – citirajući V. Jagića – piše: „I tento překlad neliší se od ostatních prací dubrovnických překladatelů, jsa spíše výkladem myšlének než překladem. Jagić o něm praví: „Hlavní jeho snahou bylo dostihnouti vzletu myšlének sv. pěvce a překládati ne pouhá slova; proto osobitě volil často jiné verše, jen vždy lepší a dokonalejší“ (OSN, XIII, 450).

Iako nam nije zadatak pisati osvrt na Šurminovu Povjest književnosti hrvatske i srpske, spomenimo ipak još jedan fenomen njegove metodike. On mnoge svoje opservacije i zaključke iz te knjige unosi bez izmjena i u pomenutu natuknicu u OSN; npr. „V krajích chorvatských, kde žili vyznavači římsko-katolické víry, byl v národním životě obvyklý jazyk chorvatský, vedle něhož se však od nejstarších dob používalo i latiny. Bezpochyby bylo jí v oboru věd a písemnictví mnohem dříve a častěji užíváno než jazyka chorvatského. Nesnadno říci, ve kterém odvětví dávána přednost jazyku latinskému neb chorvatskému, možno však souhlasiti s náhledem Kukuljevičovým, že v končinách vlasti chorvatské, kde byl v církvi zachován jazyk slovanský, bylo skoro vše, co týkalo se bohosloví a náboženství, psáno jazykem chorvatským...“ (OSN, XIII, 437). A to je bukvalni prijevod iz njegovog originala: „U hrvatskim zemljama, gdje su živjeli pripadnici rimske crkve, upotrebljavao se u narodnom životu jezik hrvatski, ali uz njega je od najstarijih vremena u običaju i jezik latinski. Nema sumnje, da je latinski jezik bio u običaju i porabi u nauci i pjesništvu mnogo više i mnogo prije nego jezik hrvatski, jer je poznato, da se i mnogo više upotrebljavao u crkvi latinski. Teško je reći, u kojim se baš granama pisalo kojim od dva jezika, ali bi se moglo reći i pristati uz Kukuljevića, da je u onim krajevima domovine Hrvata, gdje se u crkvi sasvim održao jezik slovenski, pisano sve, što se odnosi na teologiju i u opće na crkvene predmete, ponajvećma jezikom hrvatskim...“ (s.65–66).

Isti je slučaj a sa slijedećim segmentom: „Nahlédneme-li v chorvatskou kulturu XV. a XVI. stol., můžeme s jakousi určitostí tvrditi, že nezůstala příliš za kulturou ostatních vzdělaných národů západní Evropy, neboť vidíme, že stejně jako Chorvaté počínali si též Němci a Vlaši: básně a nábožné knihy psali ve své mateřštině, vše ostatní v jazyku latinském...“ (OSN, 437).

U originalu taj tekst (razumljivo skraćen, kao i gornji u češkom prijevodu) glasi: „Promatrajući hrvatsku kulturu XV. i XVI. stoljeća može se prilično sigurno reći, da ona nije daleko zaostajala za ostalim kultur-

nim narodima zapadne Evrope, jer vi dimo, da su onako radili i Talijani i Nijemci, kako su radili i Hrvati: pjesme i pobožne knjige pisali su na svojem narodnom jeziku, a sve drugo pisalo se jezikom latinskim ...“ (s.66).

Vratimo li se problematici Šurminove natuknice vidimo da on u nekoliko navrata – koristeći Jagića – neke podatke uopćava. Pišući o Ivanu Franatici Sorkočeviću (1706–1771) on navodi: „Byl nejednou vyslancem na cizích dvorech, přece však, nestydě se za svou mateřštinu, nezapomínal svého chorvatského původu“ (OSN,451). Za tu uopćenu konstataciju o diplomatskoj djelatnosti I. Sorkočevića čitamo kod Jagića konkretan podatak: „R. 1760 poslali jej do Cařihradu, a později zase dlel ve Vídni. Přece však nezapomněl nikdy na svůj slov. původ, nestydě se za národní jazyk...“ (RSN, IV, 345).

Medju zanimljive opservacije Šurminove o literarnom životu Dubrovnika početkom XVIII st. spada i slijedeća tvrdnja: „Kromě Sorkočevíce a Betondiće snažil se zvláště Marino Tudisi, aby takovým překladům hlavně Mollierových komedií proklestil cestu na jeviště dubrovnické“ (OSN, 451). Medjutim, niti ta Šurminova formulacija nije originalna. I ona je preuzeta od Jagića (kao i prethodna karakteristika dubrovačke književnosti u XVIII st.): „Mimo Sorkočevíce a Betondiće snažil se zvláště Marino Tudisi, aby takovýmto překladům zvláště Mollierových komedií proklestil cestu na jeviště dubrov. Muž tento byl též poslední podporovatel slovanského divadla v Dubrovnice“ (RSN, IV, 345).

Nešto dalje – na istoj stranici – čitamo: „S právníckým zaměstnáním spolčiti lásku k chorvatskému básnictví, které tehdy již zanikati počínalo, dovedl Dubrovničan Luka Miha Bunić (+ 1778), který se (dle Ljubiće) svým slohem přibližuje velice Sorkočevićovi“ (OSN, 451). Iako je naveo (istina samo u zagradi i bez uobičajenog bibliografskog podatka tudje mišljenje – „dle Ljubiće“) Šurmin je u stvari opet koristio Jagića: „S právníckým zaměstnáním uměl spolčiti lásku k slovanskému básnictví, které tenkrát vytráceli se počínalo, Dubrovčan Luka Miha Bunić (+1778), podobný Sorkočevići tím, že se držel také překládání, poněvadž mu scházela síla originálnosti“ (RSN, IV, 345).

Niti slijedeća Šurminova tvrdnja nije izvorna, nije njegova: „Jesuitům nepodařilo se dubrovnickou mládež polatinisovati ani povlaštiti, jelikož se zachovávaly různé obyčeje lidu, jako koleda, zvyk, dle něhož společnost odebrala se pod okna některého známého, zpívajíc mu písničku (mnohdy velice vtípnou), až byla pozvána do domu, kde se rozveselila ještě více“ (OSN, 452).

Naime, mijenjajući red riječi – apostrofirajući jezuite na početku rečenice – Šurmin ipak nije uspio „zatajiti“ Jagićevu formulaciju: „Vše to zůstalo v Dubrovniku navzdor velikým nešťestím a pohromám, které město potkaly, navzdor jesuitům, kteří z kořene snažili se vyvrátit tam slovanskou národnost, hledíce mládež útlou polatinit a poitaliánštit... Veselí Dubrovčané vůbec rádi zůstávali věrni obyčejům prostého lidu, ušlechťující je; tak podrželi i kolendanje, záležející v tom, že společnost odebrala se pod okna k některému známému, kdež mu nějakou písničku zazpívali (mnohdy dosti vtípnou), až je pozval do domu, načež se teprv jali býti veselými“ (RSN, IV, 346).

U segmentu – s oznakom *c/ Přehled chorvatské literatury kajkavské* – Šurmin, izmedju ostalog navodi: „Dosud jest nejlépe znám překlad Verbeciova „*Uherského zákonníku*“, do chorv. přeloženého Ivanem Pergošicem r. 1574. Psán jest kajkavštinou, lišící se od jazyka, kterým psali spisovatelé stol. XVII. a XVIII. Neví se, praví Jagić, jak dlouho tisklo se v Nedělišti, rozhodně souditi však možno, že tiskárna, která zanedlouho ve Varaždíně pracovati se jala, byla nedělišťská, sem pouze přenesená. Ve Varaždíně řídil tisk nějaký čas Jan Maulius, rodem Slovenec“ (OSN, 455).

Gornji citat – simptomatičan u stvari i za sve ostale autorčije radove Šurmin koristi – pokazuje ujedno i „metodu“ kojom se autor natuknice povremeno koristio. Na taj način je u svakom slučaju dolazilo do pomaka značenja tretiranog problema. Jer, Jagićev tekst je kompaktniji i obuhvatniji: „Že v oné tiskárně mimo to ještě leckterá jiná kniha vytištěna byla, není jen pravdě podobné, nýbrž jistotné. Důkaz toho překlad Verbeciova *Uherského zákoníku* – jediná to kniha v Nedělišti tištěná, která se zachovala, a spolu nejstarší zachovaná kniha sepsaná v jazyku kajkav. ze XVI. stol. Překladatel byl Jan Pergošić 1547. Jazyk v tom spisu bližší je k slovenskému, nežli u pozdějších spisovatelův z XVIII. a XIX. stol. Nevíme, jak dlouho tiskárna v Nedělišti pracovala, na každý způsob však zdá se, že tiskárna, která za nedlouho pracovati se jala ve Varaždíně, byla tatáž co Nedělišťská, která tedy jenom přenesena. Ve Varaždíně řídil tisk nějaký čas Jan Manlius, rodem Slovenec“ (RSN, IV, 347).

Sličan je slučaj i kod Šurminove interpretacije sadržaja prvoga dijela *Odilenja sigetskoga*: „Dílo skládá se ze čtyř částí. První z nich obsahuje tři básně: Sziget chorvatským paním, kde Sziget sám oznamuje chorv. ženám, co stalo se s jejich hrdiny; bán (Zrinjski) dává synu svému v okamžiku největšího nebezpečí naučení, kterak má žiti, až jeho otec nalezne hrob ve ssutinách rozbořené pevnosti; syn opět prosí otce, by směl zároveň s ním zemřít“ (OSN, 458).

I kod ovoga segmenta je došlo do bukvalnog preuzimanja, bolje rečeno prepričavanja događaja, od Jagića: „První díl sestává z tří kusův: Siget chorvatským paním; tu Siget sám oznamuje chorv. ženám, co se stalo s jejich hrdinami; ban synovi dává v okamžiku největšího nebezpečství naučení, jak má živ býti, až mu otce pochovají v rumech rozbořené pevnosti, syn banovi prosbu předkládá, aby směl s ním zároveň umřít“ (RSN, IV, 349).

Več spomenuti način kojim citira Šurmin i prilikom komparacije koju navodimo izaziva sumnje. Tako on dajući karakteristiku hrvatske književnosti tijekom XVIII. stoljeća piše: „Jagić líčí tuto dobu následovně: Hlavně snaha Maďarův zvelebiti svůj jazyk i písemnictví, dále uvádění maďarštiny do škol a úřadů působilo na kajkavské Chorvaty, kteří dosti dlouho hráli smutnou úlohu na sněmích uherských, hájíce tam práv jazyka latinského; činili tak z nouze, neboť předem věděli, že uváděním maďarského jazyka hrozí jim dvojí nebezpečství: předně, že by se mohli snadno státi ze svobodných spojenců maďarských jejich porobenci, a za druhé, že by se tím mohla zničiti jediná páska, která spojovala všechny v uherských zemích žijící národy, páska, která nepřipouštěla žádného místa závisti národní“ (OSN, 460).

Ako usporedimo gornji Šurminov citat V. Jagića s njegovim tekstom u RSN vidimo da je Šurmin koristio ili drugi izvornik ili je njegov (ili nečiji) prijevod na češki – obzirom na proteklo vrijeme od objavljivanja – doživio izvjesne izmjene, jer on glasi: „Ku konci předešlého a na počátku nynějšího stol. vyskytly se v provinciálním Chorvatsku dvě pohnutky, které tu kajkavce pobádaly k pěstování svého krajinského nářečí. Předně snaha Maďarův, aby jejich jazyk a písemnictví se zvelebilo, uvádění jejich jazyka národního do škol a úřadův, což působilo i na kajkavské Chorvaty, kteří ovšem dosti dlouho smutnou úlohu hráli na uherských sněmích, bráníce tam práva latinského jazyka, leč činili tak z nouze, vidouce již napřed, že uváděním maďarského jazyka hrozí jim dvojí nebezpečství: předně že by mohli snadno ze svobodných spojencův maďarských státi se jejich podrobenci, a za druhé že by se takto zničiti mohla ona jediná páska, která spojovala všechny národy v uherských zemích žijící, která závisti národní nepřipouštěla žádného místa „ (RSN, IV, 350).

Spomenimo na kraju još i to da ni Šurminov završni segment pregleda kajkavske književnosti u Ugarskoj nije bez Jagićevog uticaja. On piše: „Ku konci přehledu jest vzpomenouti i literární činnosti Chorvatů žijících v Uhersku, jichž jazykem byly kajkavština. Lidu tomu bylo věnováno málo péče; s bratry svými v Chorvatsku nebyl v náležitém styku, a proto jeho písemnictví dříve jen slabě pokračovalo a dnes takřka úplně

zaniklo; dostačujit' mu knihy vydávané v Chorvatsku. Jsa obklopen cizím světem pociťoval vždy, že není doma, a tak sobě zůstaven zmohl se ovšem pouze na nějakou modlitební knížku. Řeč Chorvatů uherských není správná, neboť sousedstvím Slováků s jedné strany a Slovinců s druhé vyvinul se dialekt, který jest směsí řečí těchto tří bratrských národů“ (OSN, 463).

Dok kod Jagića nalazimo: „Sluši ještě zmíniti se i o skrovném písemnictví uherských Chorvatův, t.j. těch, kteří jsou kajkavci. Jejich poměry literární byly a jsou do dnešního dne ještě horší (jakož přirozeně), nežli provinciálních Chorvatů. Obklopeni od cizího světa a vždy cítíce, že nejsou doma, tak sami sobě zůstaveni nemohli ovšem více učinit, nežli sepsat lečjakous modlíci knihu. Podivnější nežli vše to je jejich trvání po dnešní den. Nemluví asi všichni stejně, nýbrž dle sousedství se Slováky anebo Slovinci míchá se jazyk jejich s jazykem těch neb oněch“ (RSN, IV, 351).

Ako ove naše marginalne primjedbe – bez aspiracije na bilo kakovu valorizaciju – doprinesu prikazu cjelovitijeg profila Dj. Šurmina, onda je to naše neproduktivno pabirčenje ipak imalo neku svrhu. Konačno: „Scribitur ad narrandum, non ad probandum.“

ŠURMIN'S VARIATIONS OF JAGIĆ'S TOPICS

On the basis of a comparison between two encyclopedian items on the Serbian and Croatian literature of V. Jagić (F. L. Rieger, *Slovník naučný*, 1865) and of Dj. Šurmin (*J. Otto, Slovník naučný*, 1898) we have tried – aiming at a revalorization of older encyclopedian items – to point out those moments then Šurmin's texts become superficial paralipomena and change into a mere reproducing interpretation of the scientific results of Jagić.